

Odpovědnost za stvořený svět*

Milan Mičo

Dokument Mezinárodní teologické komise *Společenství a služba: Lidská osoba stvořená k Božímu obrazu* se ve své třetí kapitole nesoucí označení „K Božímu obrazu: správci viditelného stvoření“ věnuje tématu ekologie v celkem deseti článcích (čl. 71–80). Vzhledem k rozsahu celého dokumentu je to poměrně obsáhlé pojednání. Poukazuje to na zájem v současné teologii o otázky úcty ke stvoření.

1. VZTAH ČLOVĚK A PŘÍRODA

Příroda je dnes s velkou vážností vnímána jako propracovaná a úžasná komplexní síť života. Zemská biosféra vytváří jedinečné prostředí života. I když se jedná o nevelký prostor obepínající zemi o celkové šíři něco málo přes 20 km (život pod hladinou moří a v atmosféře nad povrchem země), právě v tomto neuvěřitelně malém prostoru se odvíjí veškerý nám známý život. Slovy knihy Geneze *zahrada světa* není tudíž příliš velká (Gn 2,15) a toto poetické vyjádření je tomu přiměřené.

Člověk jako bytost tělesně duchovní je neodmyslitelně součástí přírody. Je vázán na přírodní podmínky svého bytí, což si dnes uvědomuje daleko více než v době minulé.

Poněvadž člověk není pouze bytostí přírodní, svou činností se staví i proti přírodě, využívá ji a proměňuje. Překračuje své bezprostředně dané okolí a vstupuje do světa, přeměňuje přírodu a vytváří kulturu a dějiny. Vytváří si vlastní životní prostředí jež stále ovlivňuje podle svých schopností a v současnosti také s pomocí nových technologických možností.¹ Poprvé však v dějinách lidstva vznikla situace, kdy závislost člověka na přírodě doznala tak velkých proměn, že příroda se dostala do stavu závislosti na člověku. To navozuje zcela novou situaci odpovědnosti člověka za život na této Zemi, kterou člověk a lidstvo ještě nikdy tak nepocítovali. Tato odpovědnost je velmi závažná, protože se jedná o ohrožení života jako takového, včetně života lidského.

* Tento příspěvek byl přednesen na vědeckém semináři k dokumentu MEZINÁRODNÍ TEOLOGICKÉ KOMISE *Společenství a služba: Lidská osoba stvořená k Božímu obrazu*, pořádaném katedrou systematické teologie CMTF UP v Olomouci dne 19. října 2005 za finanční podpory ze státních prostředků prostřednictvím Grantové agentury České republiky, grantový projekt 401/05/2720, „Trinitologie a antropologie“. Dokument z it. *Comunione e servizio: La persona umana creata a immagine di Dio*, Città del Vaticano: Libreria Editrice Vaticana, 2004, přel. C. V. Pospíšil, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakl., 2005.

¹ B. SUTOR, *Politická etika*, Praha: OIKOYMENH, 1996, s. 23.

2. ZMĚNA VZTAHU ČLOVĚKA K PŘÍRODĚ

Život na Zemi byl vždy v ohrožení. Nemoci, epidemie, přírodní katastrofy a mezi lidmi existující vzájemné potírání života bylo a bude stálou hrozbou životu. Nebezpečí pocházející od přírody byla však postupně vystřídána těmi, jež vyvolává a působí sám člověk. Mezi taková nebezpečí lze dnes rozhodně zařadit nenahraditelné ničení přírodních zdrojů a různých forem života, které ve svých důsledcích ohrožují život člověka a život příštích generací!² Je to výsledek reduktivního vědeckotechnického smýšlení člověka, který ve schopnosti transformovat přírodní podmínky života opomíjí a nechce respektovat samotné základy nutného rámce obyvatelnosti Země. Vztah člověka a přírody se tak dostává do nové naléhavé závislosti jež doposud v takové míře neexistovala.

3. ANTROPOCENTRISMUS

Dokument *Společenství a služba* se v námi komentované části dvakrát odvolává na encykliky Jana Pavla II: na sociální encykliku *Centesimus annus* (CA) a *Evangelium vitae* (EV), pojednávající o *životě, který je nedotknutelné dobro*. Číní tak nejprve v souvislosti s obviněním křesťanství z krize současného stavu životního prostředí (CA, čl. 37). To bylo údajně zapříčiněno zdůrazňováním mimořádného postavení člověka jako vládce nad dílem celého stvoření. EV (čl. 42) je citováno v souvislosti s morální odpovědností člověka za veškerý život na Zemi, jenž je v komentovaném dokumentu přiléhavě nově označen jako „příbytek naší existence“ (čl. 76).

Křesťanství (respektive židokřesťanské tradici) je kladena vina v tom slova smyslu, že jeho hlásaný *antropocentrismus* v důsledku biblického učení o člověku se stal postupně příčinou nekontrolovaného rabování či bezohledného vyčerpávání přírodních zdrojů.³ Encyklika *Centesimus annus*, na níž se dokument odvolává, poukazuje na postupný vývoj společnosti orientující se na konzumní způsob života, jenž bezohledně plýtvá přírodními dary Země.

Doba, kdy se začal postupně, ale masivně formovat tento styl života, je nepochybně spjata s vědeckotechnickým vývojem, jenž byl současně doprovázen odklonem od křesťanství, sekularizací a dobou, kdy církev na tyto otázky prakticky ztrácela jakýkoli vliv. Dominance člověka nad přírodou sice vznikla v rámci vývoje západní křesťanské civilizace – způsobem, jenž u jiných civilizací zcela postrádáme – ale příčiny této dominance je nutno hledat jinde než pouze v křesťanství. Neomezené panství člověka nad přírodou je vlastně pravým opakem tradiční křesťanské filozofie a antropologie.⁴

² *Bůh přítel života: Ochrana života jako výzva a úkol*, prohlášení Německé biskupské konference a Rady německých evangelických církví, Brno: Cesta, 1994, s. 11.

³ Jeden z nejznámějších kritiků je Lynn WHITE. Hlavní pilíře jeho kritiky viz „Fondamenti scientifici per un'etica dell'ambiente,“ in *Nuovo dizionario di teologia morale*, ed. Francesco Compagnoni, Giannino Piana a Salvatore Privitera, Cinisello Balsamo: Edizioni Paoline, 1990, s. 452–455; D. TETAMANZI, *Bioetica: Difendere le frontiere della vita*, Piemme: Casale Monferrato, 1996, s. 479.

⁴ T. ŠLÍPKO, *Hranice života: Dilemy současnej bioetiky*, Trnava: Dobrá kniha, 1998, s. 34–35.

Židokřesťanská tradice údajně orientovala člověka k nadvládě nad Zemí a činila tak skrze oddémonizování a odbožštění světa přírody, který se tak stal profánním světem lidí. Tato biblická tradice antropocentrismu je však stará více než tři tisíce let. Příčiny uzurpace moci nad přírodou musíme hledat v jiných faktorech. Je to rozvoj vědeckotechnické civilizace, jejíž počátky jsou kladeny do 16. či 17. století. Vědění se stává mocí, poněvadž vědění o zákonitostech přírodních jevů má posloužit k získání moci nad přírodou. Tak se zrodila expanze moci nad přírodou, jež začala být považována za pokrok. Pokrok, jenž se brzy stal nekontrolovatelný společně s expanzí moci nad přírodou.⁵

4. HOMO OECONOMICUS

Kořeny až bezohledného chování vůči světu přírody je nutno hledat vskutku někde jinde, a to v nazírání novověku, jenž téměř vše vsadil na představu dosažitelného vzestupu hmotného bohatství, které by mělo být příčinou uspokojení člověka. Novověk přináší představu o tom, že štěstí je dosažitelné na tomto světě a cesta k němu vede přes úsilí o zvyšování hmotné spotřeby (*homo oeconomicus*). Lidským právem je také chápána honba za štěstím. Pokrok – od osvícenství nepochybně proklamovaná idea – se proměňuje v představu dosažitelného štěstí skrze stupňování individuální potřeby.

Nějakou dobu tato představa měla svoji legitimitu, poněvadž člověk potřebuje určitou hmotnou základnu, která mu zaručuje svobodu od hladu, zimy a nejistot, a tudíž je předpokladem, aby člověk mohl v obecném slova smyslu položit základy spokojeného a šťastného života. Z toho však nevyplývá, že by spokojenost člověka úměrně rostla se stoupající spotřebou. Jak už dnes víme, jsme naopak svědky toho, že narůstá pouze potřeba spotřebovávat! Z tohoto důvodu je stále zřejmější, že strategie zaručování štěstí stoupající spotřebou je pomýlená. Zvyšování materiální úrovně neznamená kulturněji a kultivovaněji žít, ale zaplétá lidstvo do vážného mravního problému jenž je nazýván ekologickou krizí.⁶

5. EKOLOGICKÁ HNUTÍ

Mnohá současná ekologická hnutí vyrůstají ze společného silného odporu vůči vykořisťování Země, odporu vůči bohatým, jež vlastní moc, technické prostředky i technologie, které mohou poškozovat živočišné i rostlinné bohatství života Země. Zároveň jsou však tato hnutí nositeli nových myšlenkových proudů, pomocí nichž chtějí dosáhnout nového pohledu na hodnotu mimolidského života. Činí tak šířením názorů, jež zahrnují vše živoucí do ontologicky stejné roviny, když hodnotu přírody kladou na stejnou roveň důstojnosti lidské osoby! Přírodu a Zemi dokonce zbožšťují a některá ekologická hnutí požadují, aby toto pojetí bylo mezinárodně

⁵ J. MOLTSMANN, *Bůh ve stvoření*, Brno: CDK, 1999, s. 29–31.

⁶ E. KOHÁK, *Člověk, dobro a zlo: O smyslu života v zrcadle dějin; Kapitoly z dějin morální filosofie*, Praha: Ježek, 1993, s. 18–19.

uznáno. Důstojnost lidského života a života zvířat není rozlišována.⁷ Lze v tom vidět snahu o jakýsi nový ontologický statut přisuzovaný přírodě, a to jako reakci na její poškozování a ničení.

Ve výše uvedené souvislosti ekologické otázky otevírají diskusi, týkající se skutečného chápání postavení člověka ve světě, jeho vztahu k Bohu a přírodnímu prostředí, ve kterém žije. Z tohoto důvodu je důležité novým způsobem vysvětlovat, že veškeré stvoření, jež obklopuje člověka, křesťanství a jeho kultura chápe jako dary Boží, které se mají kultivovat a chránit s pocitem vděčnosti vůči Stvořiteli.⁸

6. BŮH, ČLOVĚK A STVOŘENÍ

Jak bylo uvedeno, biblické chápání vztahu člověka a stvoření, bývá obviňováno z dnešních ekologických problémů. Lze právem poukázat na velmi inspirující pojednání obsažené v dokumentu *Společenství a služba: Lidská osoba stvořená k Božímu obrazu*, které uceleným způsobem představuje a odkazuje na *antropocentrické* i *teocentrické* chápání tohoto problému. Člověk má v tomto pojetí bezesporu mimořádné a zvláštní postavení. Je součástí Bohem stvořené přírody, zároveň ji však překračuje, je povolán a uschopněn k tomu, aby ji využíval i přetvářel. Proto řešení vztahu člověka s životním prostředím, v současnosti zatíženého mnoha problémy, nespočívá v nějakém naturalismu, v němž člověk splývá s přírodou, či ve zbožštění přírody.

Zvláštní postavení člověka v přírodě a materiálním kosmu však není absolutní, ale je dáno postavením skrze ustanovení původce všeho – Stvořitele. Není tudíž autonomní, nýbrž teonomní. Přírozené životní prostředí, příbytek pro lidský život (*oikos* – dům; *logos* – slovo: ekologie – nauka o domu) je také místem zjevení slávy Boží (prostřednictvím teofanických událostí; čl. 76), ale současně tím, že Bůh vzal na sebe tělesnost, byla projevena a zjevena solidarita nejen stvořeným osobám, ale také celému stvořenému světu. Nejen lidské bytosti, ale rovněž veškeré viditelné stvoření je povoláno k účasti na Božím životě.

Z uvedeného porozumění viditelnému stvoření vyplývá etická zodpovědnost za přírodní prostředí, jež je prostorem pro život lidských bytostí stvořených k Božímu obrazu, které mají žít ve společenství. Závěr čl. 75 obsahuje velmi působivé tvrzení:

...z eschatologického hlediska platí, že druhý Kristův příchod může být vnímán jako událost, v níž se Bůh tělesně ujme přebývání ve světě přivedeném k dokonalosti, a tak přivede k naplnění původní plán stvoření.

Stvoření se tak stane novým nebem a novou zemí (Zj 21), domem Božím.

Christologie a eschatologie ve světle vtělení Božího Syna zahrnují hluboké důsledky plynoucí pro lidské osoby a celý stvořený materiální svět. A to zahrnuje i nové chápání jejich vzájemného vztahu a určení! Je to působivá odpověď na hledání mnohým ekologickým hnutím, jež usilují o záchranu přírody vlastním pojetím

⁷ PONTIFICIO CONSIGLIO DELLA GIUSTIZIA E DELLA PACE, *Compendio della dottrina sociale della chiesa*, Città del Vaticano: Libreria Editrice Vaticana, 2004, čl. 463; WHITE, „Fondamenti scientifici per un’etica dell’ambiente,” s. 455.

⁸ PONTIFICIO CONSIGLIO DELLA GIUSTIZIA E DELLA PACE, *Compendio della dottrina sociale della chiesa*, čl. 464.

člověka a světa. Tento obdivuhodně stvořený svět je od svého počátku určen k tomu, aby se v důsledku Kristova vtělení stal domem Božím, domem společného přebývání a společenství života Božských i lidských osob. Nemůže být nalezena hlubší a smysluplnější odpovědnost za tento svět.

Responsibility for the Created World

Keywords: Ecology; God and world; International Theological Commission; *Communion and Stewardship*

Abstract: In the history of humanity, situations had arisen when the dependence of human beings on nature went through great changes, and nature became dependent on human beings. This induces a completely new situation of responsibility of human beings for life on the Earth. The Christian ethics coming out of Christology and eschatology points to the fact that from its beginning the created world is intended to be the house of the common dwelling and life of divine and human persons. In this, the most profound grounds of responsibility for this world are found.